

УДК 159.9. 316.6

DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2022.14.2>

ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВИ ВОРОЖНЕЧІ В УМОВАХ МИРНОГО І ВОЄННОГО ЧАСУ

Ольга Коковіхіна

*Херсонський державний університет,
вул. Університетська, 27, м. Херсон, Україна, 73009
e-mail: kokovikhina.os@gmail.com*

У статті розглянуто основні психологічні теорії мови ворожнечі, визначено основні відмінності функціонування мови ворожнечі під час війни та у мирний час. З'ясовано, що це мультидисциплінарне наукове поняття, яке здебільшого вивчають правники, філософи, суспільствознавці. Термін «мова ворожнечі» застосовують переважно щодо вразливих етнічних, релігійних, сексуальних, меншин, які можуть постраждати від агресивних дій більшості. Соціальна категоризація як вроджена схильність людини ділити ділитися на певні групи – це ядро мови ворожнечі. З іншого боку, соціальна категоризація позитивно впливає на ідентифікацію і підвищує почуття безпеки. Дискусію про доцільність регулювання мови ворожнечі на урядовому рівні в Європі та Америці ще не завершено, оскільки це ставить під сумнів принцип свободи слова. У цій статті мова ворожнечі є об'єктом психологічного аналізу, що дозволяє відкинути правозахисну парадигму, і поглянути на мову ворожнечі як на невід'ємну частину філогенезу. Визначено, що мова ворожнечі має низку функцій: посилення внутрішньогрупової згуртованості, формування образу уявного ворога, збереження цілісності внутрішньої групи, каналізування психічного напруження тощо. Під час війни мова ворожнечі є легальним засобом боротьби, оскільки мобілізує населення та створює простір для дегуманізації. Групова дифамація, як і гомогенність аутгрупи, ускладнює міжособистісну комунікацію. В умовах конвенційного збройного конфлікту мові ворожнечі властива інтенсифікація по обидва боки лінії фронту внаслідок поляризації суспільства. Висунуто гіпотезу про те, що мова ворожнечі може бути корисною для ненасильницького каналізування психічного напруження, яке обов'язково виникатиме під час взаємодії внутрішніх і зовнішніх груп. Регулювання мови ворожнечі у публічному дискурсі має бути виваженим, оскільки надмірна зосередженість на захисті прав меншин зумовлює упередження. Наукова цінність цієї статті полягає у систематизації основних наукових підходів до мови ворожнечі, яка є складним соціально-психологічним явищем, а не просто формою агресії.

Ключові слова: мова ворожнечі, війна, соціальна категоризація, ненависть, ідентичність

Постановка проблеми. Російсько-українська війна перетворила мову ворожнечі в Україні на загальносуспільне явище, акумулюючи агресію, злість, смуток, ненависть, презирство, фрустрацію мільйонів українців, життя яких докорінно змінилося після початку повномасштабного вторгнення. В європейському науковому дискурсі домінує ідея, що мова ворожнечі – це шкідливий пережиток колоніалізму, який підриває впевненість середньостатистичного громадянина у тому, що він не зіткнеться з насильством, агресією, дискримінацією чи соціальним дистанціюванням у майбутньому [1, с. 939]. У червні 2019 року генеральний секретар ООН Антоніо Гуттеріш заявив, що мова ворожнечі після Другої світової війни неодноразово передувала актам масового насильства та злочинам проти людяності, наводячи приклади геноцидів у Руанді, Боснії, Камбоджі. Отже, мова ворожнечі подекуди є тривожним симптомом, який не вкладається у матрицю егалітарної філософії. Євроінтеграційні процеси в Україні пришвидшилися після початку війни, але це складно поєднати з пацифізмом і космополітизмом, поширеним у державах

Європейського Союзу. Підбурювання до насильства чи ненависті проти певної групи за ознакою раси, кольору шкіри, релігії, етнічного походження є неприпустимим, але чи має і може поширюватися ця філософія на воєнний стан, коли йдеться про повномасштабне конвенційне протистояння? Це питання актуальне, оскільки війна не стосується виключно армії, громадянського суспільства, політичних лідерів, а охоплює всі сфери життя людини, яка щоденно наражається на небезпеку і починає існувати в іншій правовій матриці. Йдеться насамперед про ураження в правах, цензуру, трудову повинність, експропріацію, комендантську годину тощо. Концептуалізація поняття «мова ворожнечі» відбулася тільки по закінченню Другої світової війни, але насправді це явище існувало впродовж усього філогенезу, тому має досліджуватися не лише в річищі гуманістичної філософії або правознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мову ворожнечі як соціальне явище активно вивчали такі вчені як Себастьян Вакс, Вольф Ганссен, Сафія Хан-Рюф, Ерік Барендт, Кеті Макбрайд, Андреа Шеффлер. Українську специфіку мови ворожнечі досліджували Ірина Богданова, Анна Глушко, В'ячеслав Гнатюк, Галина Колесник, Олена Лептуга, Тамара Ісакова.

Мета. Проаналізувати основні теорії мови ворожнечі, визначити особливості функціонування мови ворожнечі під час війни та у мирний час.

Виклад основного матеріалу. Висвітлюючи питання еволюції мови ворожнечі, Назіла Ганеа зазначає, що в основі цього явища лежить принцип альтерності, що стосується релігійною, етнічної, політичної, расової, ціннісної окремішності певних членів соціальної групи [1, с. 941]. Термін «мова ворожнечі» в Європі найчастіше використовують у правовому та політичному дискурсах, щоб позначити такий тип вербальної поведінки або інших символічних комунікативних дій (наприклад, зображення свастики на єврейському кладовищі в Німеччині), що цілеспрямовано транслює сильну антипатію до якоїсь групи, особи, а також ґрунтується на підриві ідентичності, переслідуванні, використанні образливих епітетів [2, с. 244; 3, с. 701]. Аргументуючи необхідність обмеження мови ворожнечі на рівні політичних програм, Джеремі Волдрон і Стівен Хейман пропонують *теорію соціальної ієрархії*, в якій мова ворожнечі може призвести до катастрофічних наслідків (наприклад, примусове лікування в психіатричній лікарні гомосексуалів, примусова кастрація людей із психічними хворобами, політичне ув'язнення опонентів, ураження в громадянських правах, погром, депортація, геноцид тощо) тільки тоді, коли еліта санкціонує це, передаючи руйнівний імпульс нижче. Більше того, групова дифамація як форма наклепницького узагальнення (наприклад, «усі гомосексуали хворі на СНІД», «усі євреї підтримують комуністів», «усі німці – жорстокі нацисти», «усі мусульмани – релігійні екстремісти» і таке інше) підриває підпори крихкого суспільного договору, тому що уряд більше не може гарантувати безпеку всім громадянам [4, с. 1597]. У колах європейських правників існує поняття «консеквенціалізм свободи слова», що поміж іншого має зважувати сукупну суспільну користь і шкоду від мови ворожнечі у конкретних історичних умовах [5, с. 721]. Це означає, що під час війни мова ворожнечі потенційно може збільшити шанси держави на перемогу, посприяти внутрішній мобілізації суспільства, а також послабити зсередини агентурну і неагентурну п'яту колону ворога. Досліджуючи методи медіа-конструювання реальності, іспанський учений Нуно Родрігес зазначає, що з часів Першої світової війни мова ворожнечі є невід'ємною частиною пропаганди, оскільки тоді вона вперше була інтегрована в новини, буклети, книги, кінематограф. Миські легенди про жорстокість ворогів неабияк сприяли радикалізації населення, тому ЗМІ по обидва боки фронту регулярно друкували моторошні історії про мануфактури, на яких варять мило з трутів, розп'ятих солдатів, звалтування монахинь і дітей [2, с. 249]. Після Другої світової

війни європейські закони, спрямовані проти підбурювання, зазвичай зосереджено на тому, в який спосіб висловлено вербальне повідомлення. Це пов'язано з реалізацією принципу свободи слова, який передбачає, що мова ворожнечі у формі обґрунтованого аргументу (наприклад, зростання кількості мігрантів збільшує навантаження на бюджет, афроамериканці частіше за білошкірих скоюють правопорушення, ідеологія нових правих суспільно небезпечна тощо) може бути легальною частиною політичної або академічної дискусії. З іншого боку, зосередженість на формі мовленнєвого повідомлення інколи призводить до помилок категоризації, а легалізація розпалювання ворожнечі шляхом аргументування потенційно завдає стільки ж, якщо не більше шкоди, на думку Сари Соріал [6, с. 322]. Досліджуючи мову ворожнечі в публічному дискурсі, французький учений Максим Лепутр пропонує аналізувати вербальні повідомлення, що лунають під час офіційних дискусій, а також опубліковані в газетах, розміщені в Інтернеті чи розклеєні у місцях загального користування меседжі, оскільки все це зрештою стає частиною видимого навколишнього простору [7, с. 853].

На заході Європи новий спалах мови ворожнечі стався на тлі різкого напливу мігрантів-мусульман і неоднозначних наслідків політики мультикультуралізму, що у довгостроковій перспективі призвело до посилення правого політичного флангу у Польщі, Німеччині, Франції, Італії, Швеції тощо. Але це не підтверджує тезу про те, що посилення мови ворожнечі в суспільстві неминуче призводить до якихось фатальних наслідків. Досліджуючи цю тему, Сюзан Бенеш пропонує класифікаційну модель, яка може визначити рівень потенційної небезпеки ксенофобських меседжів у публічному просторі: тип особистості і популярність мовця, емоційний стан аудиторії, зміст мовленнєвого акту як заклик до дій, історичний і соціальний контекст, лінгвістичні засоби, якими послуговується оратор [8, с. 12].

Якщо розмірковувати про мову ворожнечі у мирний час, доцільно розглянути дотичну концепцію «мова остраху» [9, с. 785]. Це наукове поняття застосовують на позначення специфічних вербальних повідомлень, що формують облогу ментальності співгромадян. Йдеться про необхідність невідкладного захисту безпеки чи цілісності внутрішньої групи, яка нібито оточена ворожими недоброзичливцями різного штибу. Це можуть бути євреї, комуністи, нацисти, цигани, ЛГБТ, мусульмани-мігранти, расисти, капіталісти-експлуататори, сексуальні збоченці тощо. Ескалацію як вибух насильства найчастіше відкладено у часі, тому інколи це вже неможливо зупинити, як це було з Голокостом, наприклад. Але наявність типових ознак підкреслює, що німецько-єврейський кейс не є унікальним. Перший маркер – це психологічні зміни, що характерні для політичних лідерів і пересічних громадян, які беруть участь у конфлікті. Ці зміни спершу стосуються емоцій (злість, відраза, ненависть, гнів), а потім і більш структурних поведінкових змін (вербалізація ворожого ставлення, бойкот, погром), які призводять до того, що представник зовнішньої групи із особистості перетворюється на частину певної раси, народу, релігійної групи тощо. У найгіршому випадку цей суб'єкт більше не ототожнюють із людиною взагалі. Другий маркер – трансформація всередині групи, яка під впливом конфлікту демонструє вищу внутрішню згуртованість і має запит на радикальніше лідерство. Третій маркер – глобальна поляризація, що прискорює остаточний вибір на користь якоїсь зі сторін [9, с. 781–782]. Це суттєво ускладнює центристське позиціонування, яке більшою мірою характерне для мирного, а не воєнного часу. Наголосимо, що конвенційна війна як форма масового невивіркованого насильства найчастіше зміцнює ідентичність внутрішньої групи, а також збільшує дистанцію між народами, які воюють одне з одним. Під час збройного конфлікту насильство має набагато вищий рівень легітимності, тому може відкрито застосовуватися проти відступників і ворогів держави. Це є потенційно небезпечним, але

невідворотним соціальним явищем, яке каналізує напруження в суспільстві, збільшуючи шанси на перемогу. Аналізуючи наслідки повномасштабного вторгнення в Україну, філософ Едуард Юрченко стверджує, що випробування війною – це форма ініціації, оскільки виживає тільки той, хто проходить випробування. Більше того, війна як частина людської історії неодноразово сприяла форсованому технологічному, соціальному, цивілізаційному оновленню [10, с. 71].

Висвітлюючи соціальні функції мови ворожнечі, Ніна Горенц акцентує увагу на посиленні внутрішньогрупової згуртованості, збереженні упередженого ставлення до якоїсь із меншин, цементуванні існуючої вертикалі, легітимізації насильства проти іншої групи, намірі слідувати сформованим у часі соціальним нормам і ролям [11, с. 5]. Інтернаціональний колектив учених на чолі з Патріком Форшером, доводячи на емпіричному рівні, що одні люди в популяції більше схильні до упередження, ніж інші, вважає мову ворожнечі природним соціальним явищем. Унікальність цієї теорії полягає у виокремленні окремої дискримінаційної мотивації, під якою розуміють внутрішню потребу людини висловлювати упередження щодо меншин [12, с. 792]. Зауважимо, що несприятливі зовнішні обставини (наприклад, тоталітарний політичний режим, ксенофобська ідеологія, пропаганда ненависті, війна, економічна криза тощо) можуть збільшити кількість тих, хто має дискримінаційну мотивацію, і спровокувати спалах мови ворожнечі з непередбачуваними наслідками. Це означає, що упередження не обов'язково призведе до тяжких репресій (ураження в правах, погром, етнічна чистка, геноцид, стерилізація тощо), але може бути першим кроком у цьому напрямку. З іншого боку, *теорія дискримінаційної мотивації* свідчить про те, що мову ворожнечі неможливо викоринити як явище.

Нормативність мови ворожнечі можна також досягнути у річищі *теорії соціальної категоризації*, що описує вроджену схильність людини класифікувати інших за ознаками біологічної статі, раси, етнічного походження, а також ділити світ на групи «свій» / «чужий», «ми» / «вони». Один лише факт категоризації не призводить до ворожнечі, оскільки групи (наприклад, різні народи) роками можуть орієнтуватися на взаємовигідну співпрацю. Але під час війни або подій такого штибу ксенофобія зростає автоматично, не потребуючи зовнішнього втручання. Досліджуючи це явище, Філіс Герстенфельд наводить приклад США після атаки ісламістів у 2001 році. Одразу після теракту американські прапори замайоріли по всій країні, а вже за кілька годин у пресі почали з'являтися перші повідомлення про злочини на підґрунті ненависті. Звернемо увагу, що під впливом сильного душевного потрясіння навіть непримиримі політичні опоненти в Конгресі об'єднувалися для співу та молитви [13, с. 62]. Ще можна навести приклад України, де після повномасштабного вторгнення рейтинг Володимира Зеленського зріс до 91%. Очевидно, що спільний біль якнайкраще спонукає внутрішню групу відкласти внутрішньовидову боротьбу, скеровуючи всю лють на уявних (ті, що існують в уяві) ворогів.

Фактор зовнішнього вигляду, який можна спрощено назвати расою є базовим під час соціальної категоризації. Люди азіатського або африканського походження завжди будуть вирізнятися з-поміж інших у Європі, тому що мають інший колір шкіри, розріз очей, одяг і таке інше. Після терактів 11 вересня нападів зазнавали не тільки мусульмани, а й індуси, які носили тюрбани. Це явище називають гомогенність аутгрупи, позначаючи схильність сприймати різних членів рівновіддалених від людини груп як одне ціле [13, с. 63].

Ще одна теорія походження мови ворожнечі – це *теорія конфлікту*, в якій міжгрупову ворожнечу пояснюють боротьбою за обмежені ресурси. Під час гострих економічних, політичних і соціальних криз люди можуть легше накинутися на зручну групу чужинців, яка ідеально підходить на роль біблійного козла відпущення. Якщо спиратися на *теорію соціального навчання*, то мова ворожнечі є наслідком ксенофобського виховання

і негативного впливу соціального середовища [13, с. 64]. Зрозуміло, що ймовірність формування антисемітських переконань у нацистській Німеччині була набагато вищою, ніж у ФРН, де десятиліттями культивують мультикультуралізм і говорять про історичну відповідальність.

З погляду *теорії соціальної ідентичності*, мова ворожнечі є наслідком протиставлення двох і більше соціальних груп [14, с. 56]. Досліджуючи афективну динаміку мови ворожнечі у літературі, Роберт Уолтер-Джохум звертає увагу на те, що соціальна категоризація за схемою друг-ворог може не тільки мобілізувати народ, а й закликати воювати на знищення. Це фактично підміняє особистість всеохоплюючим почуттям ненависті. Заклик бити до смерті, не питаючи про причини, не має нічого спільного з людяністю, а проте світогляд ненависті «знає лише чорне та біле, Бога і диявола» [14, с. 176].

Дискусію про доцільність регулювання мови ворожнечі на державному рівні ще не завершено. Американська вчена Надін Строссен зазначає, що держава не може придушувати якісь висловлювання, з якими вона не погоджується, оскільки це підриває моральну легітимність влади. Урядове втручання може зрештою призвести до зловживань і обмежити свободу слова, перетворивши це на інструмент брудної політичної боротьби. Обстоюючи пріоритетність балансу, Надін Строссен висуває тезу, що якщо конституція США гарантує право на заклик до миру та братерства, то має так само дозволити пропагувати ненависть, расизм і геноцид [15, с. 5]. Ми вважаємо, що це занадто радикальний підхід, але йдеться насамперед про збереження принципу свободи слова. Ми погоджуємося з тим, що дихотомічна класифікація публічних висловлювань є потенційно небезпечною, оскільки посилює протистояння всередині суспільства. Це пов'язано з тим, що концепція мови ворожнечі орієнтована на захист прав меншин, а не більшості. Таврування одних висловлювань як ворожих у публічному дискурсі негативно впливає на політичну конкуренцію, для якої характерні гострі суперечки. Це означає, що у представників влади є можливість отримати перевагу поза правилами гри, звинувативши опонентів у розпалюванні ворожнечі.

Розвиток соціальних мереж і цифрових платформ має низку переваг і недоліків. З одного боку, це можливість зміцнити стосунки між політиками та виборцями, а також крок у напрямку більш інклюзивної публічної дискусії. З іншого боку, фактор анонімності збільшує ризик висловлення ненависті [16, с. 2]. Протистояння громадян однієї країни в Інтернеті (наприклад, рух «Black Lives Matter» проти руху «All Lives Matter») може сприяти поляризації суспільства, а також збільшити ризик погромів, пограбувань, убивств на підґрунті ненависті з обох боків. Досліджуючи рух «Black Lives Matter», Ігор Скрипченко акцентує увагу на тому, що протест спровокував нову хвилю расового насильства, оскільки організатори та активісти підкреслювали білий колір шкіри поліцейських [17, с. 102]. Расові питання в Європі є не настільки болючими, як у Америці, але це вкотре підкреслює значущість соціальної категоризації. Психіатр Франц Фанон вважає, що темношкірі люди є козлами відпущення білошкірих, оскільки на цьому збудовано міф про прогрес, цивілізацію, лібералізм, освіту та просвітництво [18, с. 4]. Але ця дихотомія породжує протистояння, тому що йдеться про групи гнобителів (білошкірі американці) і пригноблених (темношкірі американці).

Описуючи психологію мас, Зигмунд Фрейд висловлює думку про те, що ідея як безтілесний провідник може ґрунтуватися не тільки на позитивних, а і на негативних почуттях. Це означає, що ненависть проти якоїсь особи / групи / інституції не тільки об'єднує, а й формує емоційне прив'язання [19, с. 53]. Навіть близькі племена недолюблюють одне одного, з погляду психоаналітика, тому що конкурують між собою. Це робить утопічною ідею про абсолютну рівність людей у Європі та райське життя у світі рожевих поні,

тому що взаємодія передбачає не тільки обійми, а й обопільні пошкодження, на наш погляд. Ворожість між різними расовими групами, за Зигмундом Фрейдом є вродженою, але більшою мірою стосується самоствердження і внутрішнього несприйняття відмінностей [19, с. 53–54]. Мову ворожнечі також можна розтлумачити як *тип афективних амбівалентних взаємин*. Це чудово описав філософ Артур Шопенгауер на прикладі історії про дикобразів [19, с. 52]. Замерзаючи, ці тварини туляться одне до одного, щоб отримати тепло, але незабаром починають відчувати біль від чужих голок і відсуваються подалі. Наголосимо, що йдеться про особистий простір, дистанцію, яка має обов'язково існувати в здорових стосунках. Хоча ця теорія більшою мірою стосується міжособистісних взаємин.

Під час дослідження мови ворожнечі можна також спертися на теорію Фрідріха Ніцше про те, що християнський бог – це проєкція людини. Лихий бог потрібний, оскільки життя – це не тільки терпимість і зичливість, а ще гнів, помста, заздрість, глум, насильство [20, с. 344]. Описуючи трансформацію бога в Євангелії, філософ акцентує на тому, що доброта є проявом вимушеного безсилля бога. Інстинктивне відкидання ворожнечі і будь-яких меж для любові, за Фрідріхом Ніцше, свідчить про те, що «дотик надміру болючий» [20, с. 362].

Досліджуючи мову ворожнечі як форму націоналізму, македонські вчені Марко Панковскі та Міша Поповик звертають увагу, що це явище потрібно аналізувати комплексно [21, с. 3]. З одного боку, мова ворожнечі націлена на внутрішню групу. Йдеться про вербування, соціалізацію нових членів і зміцнення внутрішньогрупової пам'яті з метою посилення групової солідарності. З іншого боку, мова ворожнечі дегуманізує зовнішню групу, яка нібито загрожує існуванню внутрішньої групи. Наголосимо, що оцінити масштаб цієї загрози об'єктивно просто неможливо, тому що це продукт уяви внутрішньої групи. Але можна припустити, що під час війни та іншого протистояння такого штибу загроза зовнішньої групи завжди перебільшена, тому що в знаки дається втрата довіри, негативний афективний стан, зниження почуття безпеки, поляризація тощо. Етнічний македонський наратив щодо албанців, наприклад, спирається на монолітне уявлення про них як про групу. Це більше не індивіди з унікальним світоглядом, освітою, професією, а члени нелояльної зовнішньої групи, які прагнуть знищити Південну Македонію. [21, с. 4] Цікаво, що це принципово нічим не відрізняється від людожерської антисемітської політики у нацистській Німеччині, де євреї фактично втратили в очах німців людську подобу. Але мова ворожнечі у цьому випадку радше є наслідком міжетнічного напруження, а не причиною цього явища.

Це спонукає нас ширше поглянути на проблему боротьби із мовою ворожнечі, яку зараз здебільшого вирішують шляхом блокування тих чи тих акаунтів або того чи того контенту на цифрових платформах Facebook, Twitter, YouTube тощо. Ми вважаємо, що блокування – це форма негативного підкріплення, яка не вирішує проблему з тим, що деякі європейці дійсно можуть побоюються мусульман, а хтось не схвалює політику мультикультуралізму. Збільшення кількості ненависницьких повідомлень у публічному дискурсі – це сигнал не лише про те, що треба негайно захистити права дискримінованих меншин. Логічніше було б проаналізувати причини популярності крайніх правих або крайніх лівих ідеологій у Європі та Америці, тому що мова ворожнечі як явище навіть у мирний час значно складніша, ніж банальна агресія проти меншин.

Висновки. Мова ворожнечі є невід'ємною частиною філогенезу, оскільки взаємодія між різними соціальними групами неминуче призводить до конкуренції. Це теоретичне дослідження продемонструвало, що політика регулювання висловлювань у публічному дискурсі досі не є однозначною. Аргументи на підтримку регулювання полягають у тому, що ворожі висловлювання, як сміття, потрібно обов'язково прибрати, щоб не

поширювати ксенофобію, оскільки це неминуче призведе до погромів, збільшення злочинів на підґрунті ненависті, геноциду тощо. Скептики ж вважають, що категоризація висловлювань у публічному дискурсі як явище підриває принципи автономності на кшталт свободи слова та свободи думки, а також знижує легітимність влади. З'ясовано, що мова ворожнечі – це мультидисциплінарне поняття, яке більшою мірою досліджують у правознавстві, суспільствознавстві, соціології. Хоча психологічні теорії, які розглянуто у цій статті, дають ґрунтовніші відповіді щодо причин появи і функціонування мови ворожнечі в усьому світі. Спираючись на опрацьовані доробки, ми вважаємо, що політика регулювання публічних висловлювань має бути більш виваженою, оскільки існування напруження між різними групами в суспільстві є наслідком взаємодії, а не відчуження. Надмірне стискання пружини у бік захисту меншин може призвести до зворотної реакції, посилюючи протистояння між зовнішніми та внутрішніми групами. З іншого боку, публічна позиція політичних лідерів – це принципово важливо, коли йдеться про легітимність насильства, ідеологію тощо. Несприятливі умови (наприклад, економічна криза, безробіття, зневіра тощо) підвищують ризик того, що монолітна група знайде когось на роль козла відпущення. Окремого висвітлення потребує питання про те, що мова ворожнечі часто є реакцією на уявну загрозу, яку пов'язують із зовнішньою групою. Це означає, що збільшення кількості мігрантів, етнічних меншин і таке інше може посилити страх на рівні підсвідомого. Підкреслимо, що це може бути відносно об'єктивна загроза (наприклад, у родинах мусульман-мігрантів народжується набагато більше дітей, ніж у європейців), а також світоглядна загроза (легалізація одностатевих шлюбів руйнує інститут сім'ї, біблійна притча про Содом і Гоморра). Соціальна категоризація як вроджена схильність людини ділити інших індивідів на групи певною мірою обумовлює виникнення мови ворожнечі. Але ця частина психічної програми потрібна, оскільки уможливорює приналежність і запобігає втраті внутрішнього «Я». Порівнюючи особливості функціонування мови ворожнечі у мирний і воєнний час, можемо підкреслити фактор поляризації. Збройне протистояння з великою кількістю жертв ускладнює центристське позиціонування, тому люди з метою збереження почуття безпеки обирають той чи той бік. Під час війни мова ворожнечі є легальним методом впливу на людські маси, оскільки уряд має максимально мобілізувати громадян, відкинувши доброзичливі пацифістські догми. Очевидно, що ризик дегуманізації зовнішньої групи у воєнний, міжвоєнний і повоєнний час набагато вищий, ніж в умовах мирного часу. Але інтенсивність дегуманізації визначає політика уряду, ЗМІ, меседжі інтелектуалів, філософська платформа, ідеологія тощо. Дегуманізацію як метод впливу найчастіше застосовують по обидві лінії фронту, щоб отримати моральну перевагу над ворогом. З іншого боку, мова ворожнечі під час війни відносно безпечно акумулює негативні афекти високої потужності (наприклад, злість, відраза, огида, ненависть, презирство) серед широких народних мас. Це може навіть зменшити ризик неурядового насильства на підґрунті ненависті, оскільки мова ворожнечі частково каналізуватиме напруження. Водночас ми вважаємо, що мову ворожнечі бажано обмежувати у війську, тому що надмірна дегуманізація ворога може призвести до порушення законів і звичаїв війни, а також на рівні вищого політичного керівництва країни.

Список використаної літератури

1. Ghanea N. Intersectionality and the Spectrum of Racist Hate Speech: Proposals to the UN Committee on the Elimination of Racial Discrimination. *Human Rights Quarterly*. 2013. Vol. 35, no. 4. P. 935–954.
2. Rodríguez N. The War for the Public's Mind: Theoretical Tools for the Media's Construction of Reality. 2021. *Air and Space Power Journal*. No. 3. P. 166–176.

3. Simpson R. M. Dignity, Harm, and Hate Speech. *Law and Philosophy*. 2012. Vol. 32, no. 6. P. 701–728.
4. Waldron J. Dignity and Defamation: The Visibility of Hate. *Harvard Law Review*. 2010. Vol. 123, no. 7. P. 1596–1657.
5. Goldberg E. Free Speech Consequentialism. *Columbia Law Review*. 2016. Vol. 116, no. 3. P. 687–756.
6. Sorial S. Hate Speech and Distorted Communication: Rethinking the Limits of Incitement. *Law and Philosophy*. 2014. Vol. 34, no. 3. P. 299–324.
7. Lepoutre M. Hate Speech in Public Discourse. *Social Theory and Practice*. 2017. Vol. 43, no. 4. P. 851–883.
8. UNESCO. Countering online hate speech. Paris : Unesco Office of Public Information, 2015. 71 p.
9. Buyse A. Words of Violence: “Fear Speech” or How Violent Conflict Escalation Relates to the Freedom of Expression. *Human Rights Quarterly*. 2014. Vol. 36, no. 4. P. 779–797.
10. Yurchenko E. The large-scale invasion of the russian federation in Ukraine and the futur-ology of war: lessons and tasks for the future. *Filosoftiya osvity. Philosophy of Education*. 2022. Vol. 28, no. 1. P. 70–85.
11. Gorenc N. Hate speech or free speech: an ethical dilemma? *International Review of Sociology*. 2022. URL: <https://doi.org/10.1080/03906701.2022.2133406> (date of access: 28.09.2022).
12. The motivation to express prejudice. / P. S. Forscher et al. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2015. Vol. 109, no. 5. P. 791–812.
13. Gerstenfeld P. B. A Time to Hate: Situational Antecedents of Intergroup Bias. *Analyses of Social Issues and Public Policy*. 2002. Vol. 2, no. 1. P. 61–67.
14. Hate Speech: Multidisziplinäre Analysen und Handlungsoptionen / ed. by S. Wachs, B. Koch-Priewe, A. Zick. Wiesbaden : Springer Fachmedien Wiesbaden, 2021. URL: <https://doi.org/10.1007/978-3-658-31793-5> (date of access: 28.09.2022).
15. Asogwa N. U., Onwuama M. E. Hate Speech and Authentic Personhood: Unveiling the Truth. *SAGE Open*. 2021. Vol. 11, no. 1. P. 1–13.
16. The Dynamics of Political Incivility on Twitter / Y. Theocharis et al. *SAGE Open*. 2020. Vol. 10, no. 2. P. 1–15.
17. Скрипченко І. Громадсько-політичний рух «Black Lives Matter» та його роль в зростанні насилля проти афроамериканців в США. *Молодий вчений*. 2021. Вип. 5 (93). С. 101–106.
18. Mir R., Zanoni P. Black lives matter: Organization recommits to racial justice. *Organization*. 2020. Vol. 28, no. 1. P. 3–7.
19. Фройд З. Психологія спільнот і аналіз людського «Я». Київ: Мультимедійне видавництво Стрельбицького, 2021. 121 с.
20. Ніцше Ф. Так казав Заратустра. Київ: Основи, 1993. 352 с.
21. Marko Pankovski, Misha Popovikj. Hate Speech as a Currency of Nationalism: Institutional Response in North Macedonia. 2021. URL: <https://balkaninsight.com/wp-content/uploads/2021/11/Hate-Speech-As-a-Currency-of-Nationalism-Institutional-Response-In-North-Macedonia-1.pdf> (date of access: 28.09.2022).

THE FUNCTIONING OF HATE SPEECH IN PEACETIME AND WARTIME CONDITIONS

Olha Kokovikhina

*Kherson State University,
27, Universytetska str., Kherson, Ukraine, 73009
e-mail: kokovikhina.os@gmail.com*

The article examines the main psychological theories of hate speech, identifies the main differences between the functioning of hate speech during war and peacetime. It turned out that this is a multidisciplinary scientific concept, which is mostly studied by lawyers, philosophers, and social scientists. The concept of "hate speech" is used mainly in relation to vulnerable ethnic, religious, sexual minorities that may suffer from the aggressive actions of the majority. Social categorization as an innate human tendency to divide individuals into certain groups is the core of hate speech. On the other hand, social categorization has a positive effect on identification and increases the sense of security. The debate about the feasibility of regulating hate speech at the governmental level in Europe and America is not over yet, as it calls into question the principle of freedom of speech. In this article, hate speech is the object of psychological analysis, which allows to reject the human rights paradigm and look at hate speech as an integral part of phylogeny. It was determined that hate speech has a number of functions: strengthening intragroup cohesion, forming the image of an imaginary enemy, preserving the integrity of the internal group, channeling mental tension, etc. In times of war, hate speech is a legitimate means of warfare because it mobilizes the population and creates space for dehumanization. Group defamation, like the homogeneity of the outgroup, complicates interpersonal communication. In the conditions of a conventional armed conflict, hate speech is characterized by intensification on both sides of the front line due to the polarization of society. It is hypothesized that hate speech can be useful for the non-violent channeling of mental tension, which will necessarily arise during the interaction of internal and external groups. The regulation of hate speech in public discourse must be balanced, as an excessive focus on the protection of minority rights leads to prejudice. The scientific value of this article lies in the systematization of the main scientific approaches to the language of hostility, which is a complex socio-psychological phenomenon, and not just a form of aggression.

Key words: hate speech, war, social categorization, hatred, identity